

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

М. В. Бойченко, д. е. н., професор, НТУ «Дніпровська політехніка», bojchenko.m.v@ntu.one, <https://orcid.org/0000-0002-9874-3085>,

А. В. Дудник, к. е. н., доцент, НТУ «Дніпровська політехніка», dudnik.a.v@ntu.one, <https://orcid.org/0000-0001-7921-2548>,

М. О. Бояркін, аспірант, НТУ «Дніпровська політехніка», boiarkin.my.o@ntu.one, <https://orcid.org/0009-0006-7491-2784>,

М. А. Молодан, магістр, НТУ «Дніпровська політехніка», molodan.m.a@ntu.one, <https://orcid.org/0009-0009-8061-6617>

Методологія дослідження. Під час проведення дослідження використано сукупність загальнонаукових методів пізнання, зокрема методи аналізу та синтезу – для дослідження впливу форс-мажорних обставин на зовнішньоекономічну діяльність; аналізу динамічних рядів – при визначенні напрямів змін у структурі зовнішньої торгівлі за товарними групами та основними ринками постачання, індукції – для визначення методів управління міжнародними ланцюгами постачань у залежності від стану торговельного та платіжного балансів.

Результати. У статті визначено основні географічні регіони, в які здійснюється експорт продукції українських виробників, а також виокремлено ті, які слугують джерелом імпорту торгівельних потоків для України. Представлено рейтинги країн з найбільшою часткою імпорту продукції українського виробництва, а також найбільших країн-постачальників, які здійснюють експорт своїх товарів на український ринок. Визначено найважливіші експортні товари українських підприємств, надано перелік товарної продукції, яка імпортується українськими підприємствами із-за кордону. Здійснено порівняння структури експорту та імпорту на українському ринку з урахуванням впливу російської агресії на зовнішньоекономічну діяльність підприємств.

Новизна. Визначено характер впливу російсько-української війни на глобальні ланцюги постачання українських підприємств, а також на стан міжнародної торгівлі. Узагальнено оцінки українських та іноземних експертів щодо впливу російської агресії на фрагментацію світового ринку і посилення тенденцій до протекціонізму з боку національних урядів. Продемонстровано, як поділ країн на кілька таборів, описаний, зокрема, концепцією «біполярного світу», позначиться на управлінні міжнародними ланцюгами постачання українських фірм.

Практична значущість. Запропоновано рекомендації для українських підприємств щодо провадження зовнішньоекономічної діяльності з урахування ризиків воєнного стану.

Ключові слова: міжнародний менеджмент, зовнішньоекономічна діяльність, форс-мажор, міжнародна торгівля, управління міжнародними ланцюгами постачання, міжнародна логістика.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть дослідники, розглядаючи обставини «непереборної сили» та їхній вплив на зовнішньоекономічну діяльність підприємств, приділяли увагу різноманітним стихійним лихам, що прямо чи опосередковано пов'язані зі змінами клімату, а саме:

посухам, заморозкам, пожежам, градам, повеням, смерчам та торнадо, що все частіше позначаються на господарській діяльності організацій та не можуть бути керовані людиною, впливаючи на можливості виконання договірних зобов'язань сторін. Разом із тим, двадцять перше століття знову

повертає підприємців до усвідомлення впливу воєнних дій або суспільних збурень на результативність та ефективність їх бізнесу, особливо якщо цей бізнес є інтернаціоналізованим або ж глобалізованим. Держави та корпорації опиняються в умовах більш жорсткої конкуренції, де майбутнє стає складно прогнозованим, а самі прогнози можуть носити вельми песимістичний характер, зумовлюючи додаткові витрати на мінімізацію потенційних ризиків зовнішньоекономічної діяльності внаслідок дії природних факторів або виникнення воєнних конфліктів високої чи низької ефективності.

Зазначені вище непереборні обставини, також відомі як форс-мажор, та спричинені воєнними діями або загрозою їх виникнення сьогодні стали актуальними для Європи, Близького Сходу, Південно-Східної Азії та країн Африки. В умовах, коли проіранські рухи хуситів атакують цивільні кораблі в Аденській затоці та Баб-ель-Мандебській протоці (одному з найважливіших маршрутів міжнародної морської логістики у світі), підтримують конфлікти низької інтенсивності у Лівані, Іраку, Сирії та Ізраїлі, російські проксі-сили та найманці успішно захоплюють контроль за Центральною та Екваторіальною Африкою на тлі загального посилення Китайської Народної Республіки у цьому регіоні, за загрози виникнення воєнного конфлікту у Південнокитайському морі (ще одній вкрай важливій артерії глобальної торгівлі), зокрема навколо Тайваню та Філіппін, ескалації на Корейському півострові та повномасштабної російсько-української війни усі зовнішньоекономічні операції зазнають негативного впливу, що призводить до удорожчання трансакцій та підвищення ймовірності унеможливлення виконання своїх зобов'язань сторонами з відповідним звільненням порушників від цивільно-правової відповідальності, збільшенням тривалості надходження товарів та оплати за них під час реалізації експортно-імпортних операцій, потенційних фінансових втрат внаслідок відмови сторони-страхувальника виконувати зобов'язання за зовнішньоекономічним контрактом.

Усі перелічені дії впливають на стан та перспективи діяльності міжнародних менеджерів та потребують ретельного аналізу їх-

ніх наслідків як для української, так і для світової економіки. Завданням міжнародного менеджменту фірми є управління її міжнародними ланцюгами постачання у такий спосіб, аби оптимізувати витрати на сировину, виробництво та транспортування продукції, а також мінімізувати втрати, що виникають через ризики виникнення воєнних конфліктів чи можливості отримання шкоди (збитків) від існуючих. При цьому не завжди загроза війни чи навіть її виникнення, з відповідним оголошенням настання періоду дії непереборних обставин, призводить до економічних збитків держави. Зазвичай, імовірність таких збитків зростає по мірі інтенсифікації воєнного конфлікту та його пролонгації у часі. У цій публікації авторами на прикладі російсько-української війни буде розглянуто вплив воєнних дій на зовнішньоекономічну діяльність підприємств, зокрема на управління міжнародними ланцюгами постачань як складову міжнародного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впливу воєнних дій, зокрема російсько-української війни, на міжнародну торгівлю присвячена ціла низка публікацій, починаючи з 2022 року, коли запровадження санкцій та поділ світу на сфери впливу став набувати рис завершеності. Проте в англomовному науковому сегменті спалах інтересу дослідників до даної тематики був доволі короткочасним: якщо у 2022 році цьому питанню було присвячено 17 статей, то вже у 2023 році – лише 10 [1]. Це пояснюється тим, що для більшості країн світу російсько-українська війна відійшла доволі швидко на другий план під тиском інших торговельних воєн та збройних конфліктів. У роботі А. Сімахової, присвяченій впливу війни на міжнародну торгівлю України, проаналізовано структуру торгового балансу нашої держави у 2022 році у порівнянні з 2021 роком за видами товарів, наданими чи отриманими послугами, а також за регіонами країни [2]. На підставі виконаного аналізу SWOT авторка відзначає скорочення морських перевезень у 2022 році порівняно з базовим на 55%, зростання залізничних (на 3,4%) та автомобільних (на 32,4%) перевезень, що у цілому негативно позначилося на обсягах експортно-імпортних операцій пер-

шого року російсько-української війни. Талах В. та Талах Т. [3] у своїй роботі розглядають вплив форс-мажорних обставин на зовнішню торгівлю країн, співставляючи дані 2014 та 2022 років. Відповідно до результатів їхньої розвідки, події 2014 року майже не позначилися на обсягах зовнішньоекономічної діяльності, а запровадження форс-мажорних обставин після початку повномасштабної російської агресії супроводжувалося скороченням обсягів експорту та імпорту. Водночас, автори відзначають як позитивну тенденцію відносно швидке відновлення зовнішньої торгівлі.

У статті Н. Гапак, Я. Бойко, Я. Алмашій, Е. Сігеті [4] інтерес представляє аналіз наслідків воєнних конфліктів на стан зовнішньої торгівлі Грузії, Судану та Південного Судану, Сирії та Лівії, а також зміна географічної структури експортних операцій України у 2022 році. Авторами відзначено зростання ролі Польщі (до 9,9% порівняно з 6,8% у 2021 р.), Болгарії та Німеччини, при незначному прирості частки експорту до КНР (з 15% до 15,1%). Ксендзук В. В., Власюк Т. О., Сергієнко І. Г. у своїй статті [5] відзначили зміну географічної структури зовнішньої торгівлі на користь країн Європейського Союзу: український експорт зріс з 39% у 2021 р. до 62% у 2022 р. Авторами відзначено, що найбільший вплив російсько-української війни у 2022 р. спричинився на хімічну, машинобудівну, енергетичну та вуглевидобувну промисловість.

Вербицька Г., аналізуючи вплив війни на показники експорту України, відзначає її негативний вплив на практично усі експортні позиції та критикує сировинну спрямованість українського експорту з домінуванням в його структурі аграрної продукції та металургійних напівфабрикатів, що робить доходи від зовнішньої торгівлі нашої країни високо вразливими з боку конкурентів та вкрай залежними від світової кон'юнктури цін [6]. З. Дарвас та К. Мартінс (Z. Darvas, C. Martins) ретельно проаналізували структуру та обсяги світової торгівлі, динаміку цін на товари, торговельні баланси та двосторонні торговельні потоки між великими економічними державами та росією [7]. Результати аналізу засвідчили, що війна та запроваджені санкції не викликали стрімко-

го зростання цін на енергоносії, оскільки темпи їхнього зростання у 2021 році перевищували аналогічні показники у 2022 році. Проте думка авторів про брак доказів щодо обходу санкцій компаніями зі США та ЄС шляхом поставок товарів через Китай та Туреччину не може не бути критикованою авторами цієї статті, оскільки підсанкційні росія та її сателіт Білорусь докладають значних зусиль для налагодження поставок через треті країни; зрештою, сам той факт, що згадані тези доповіді не набули рис повноцінного наукового дослідження (статті) у наступні роки є підтвердженням нашої позиції.

У дослідженні С. Стейнбаха автор доводить, що наслідки російсько-української війни виявилися відчутними для безпосередньо залучених країн, утім на світові ринки цей вплив мав обмежений характер [8]. Фактично, коригування глобальних ринків відбувалося головним чином через зростання цін на товари, до того ж на окремі категорії у 2024 році ціни навіть знижувалися. Представлені вище дані свідчать про те, що російсько-українська війна мала значні торговельні наслідки для безпосередньо залучених країн, але лише обмежені для світових ринків. Нарешті, емпіричні результати доводять, що коригування глобальних ринків відбувалося головним чином через зростання цін на товари.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження впливу російсько-української війни на зовнішньоекономічну діяльність українських підприємств в контексті міжнародного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після того, як Торгово-промислова палата України 28 лютого 2024 року оприлюднила лист №2024/02.0-7.1, яким засвідчила обставини непереборної сили (форс-мажор), що виникли внаслідок збройної агресії російської федерації проти нашої країни та триватимуть до офіційного завершення воєнного стану, наші підприємства опинилися у нових умовах, що суттєво ускладнюють ведення експортно-імпортних поставок, страхування вантажів, проведення валютнообмінних операцій, а також в цілому підвищують ризики управління міжнародними ланцюгами постачань. До початку по-

вномасштабних воєнних дій експортна продукція українських підприємств була присутня майже на всіх регіональних ринках, хоча як видно з наведених даних (див. рис. 1), присутність на північно та південноамериканському ринку, в Австралії та Океанії, в Африці була суттєво меншою (тут вона представлена під узагальненою назвою «Інші»). Важливо зазначити, що вже у 2021 році основним експортним ринком для українських підприємств став ринок Європейського Союзу, його частка зростала й у 2022 році (Рис.1). Варто відзначити, що до самого моменту агресії російської федерації проти

України обсяги експорту до так званої «Союзної Держави росії та Білорусі» залишалися помітними, у сукупності становлячи 4,9 млрд доларів у 2021 році, проте суттєво поступаючись поставкам української продукції на інші ринки. Після початку воєнних дій економічна співпраця була припинена і запроваджено обмеження на зовнішньоекономічну діяльність з країною-агресором та її союзниками, наслідком чого стало падіння обсягів торгівлі до 0,7 млрд доларів США у 2022 році та до нульових значень у наступні роки.

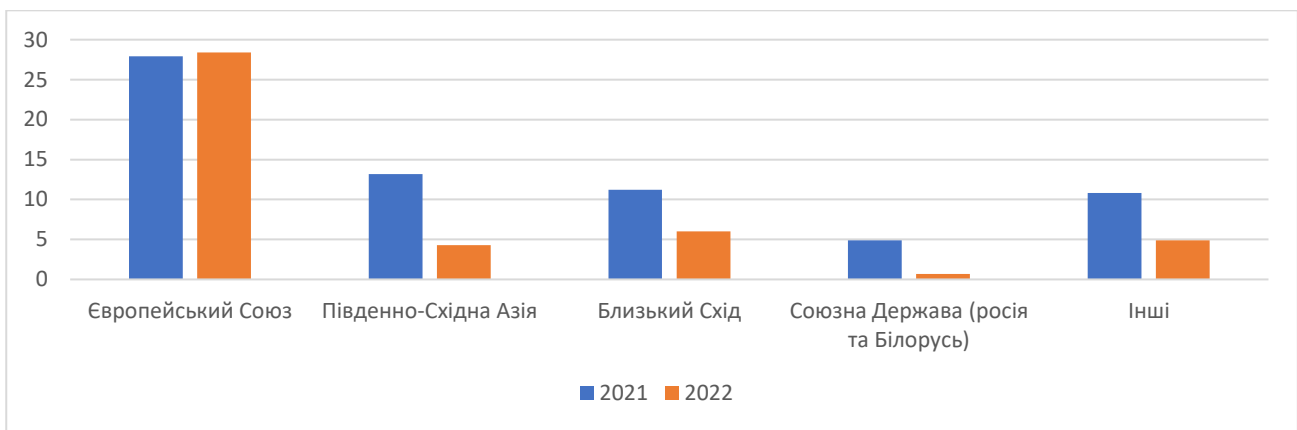

Рис. 1. Основні географічні регіони для експорту продукції українськими підприємствами
Джерело: створено за [9].

Що стосується імпорту українськими підприємствами, то тут структура поставок в цілому у 2021–2022 роках була подібна, за виключенням більших обсягів імпорту з території Союзної Держави (11,9 млрд дола-

рів у 2021 році), значною мірою завдяки поставкам енергоносіїв, палива та продукції машинобудування білоруського виробництва (Рис. 2).

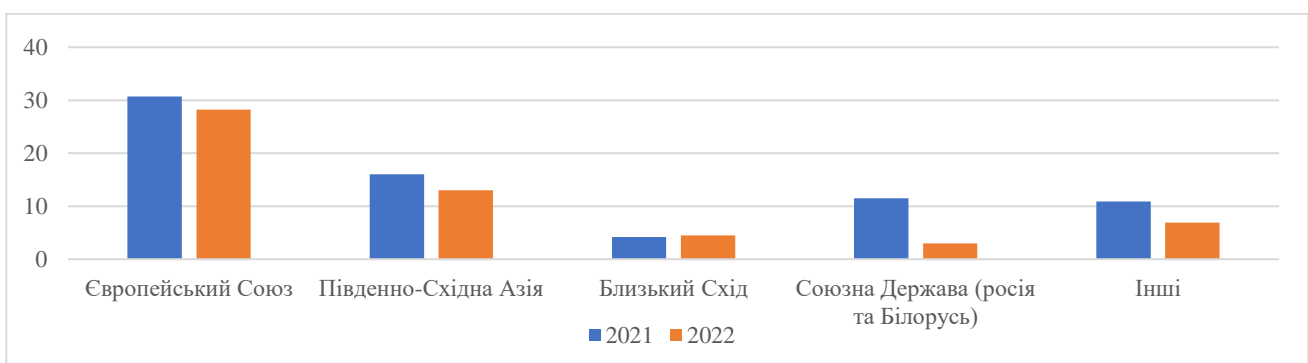

Рис. 2. Географічна структура імпорту продукції українськими підприємствами
Джерело: створено за [9]

Війни традиційно спричиняють вплив на міжнародну торгівлю, а отже – на міжнародні ланцюги постачання, проте цей вплив є далеко неоднозначним. Хоча воєнні конф-

лікти скорочують обсяги торгівлі і змінюють характер товарів та послуг, що виступають предметами обміну, проте не руйнують самі процеси зовнішньоекономічної

діяльності. Так, за підсумками Другої світової війни обсяги зовнішньої торгівлі скоротилися на 35% у світі, а повернення до довоєнного рівня тривало 15-20 років [10]. Найбільшою мірою страждають торговельні зв'язки між сторонами конфлікту, а також між нами та рештою світу, що добре видно з даних Рис.1 та Рис. 2. На третій рік російсько-української війни доволі чітким стає поділ світової економіки на три табори [11], два з яких можна вважати потенційно протидіючими у глобальному масштабі, а третій об'єднує держави, які намагаються зберегти нейтралітет та підтримувати вигідні торговельні стосунки з обома першими групами. В одному з них знаходиться західний світ (країни «Великої сімки» та їхні союзники, а також Україна), а в іншому – росія, Іран, КНДР та інші країни, до яких все більше наближається Китай. Третя група так званих «нейтральних» країн доволі успішно конкурує з першим світом за вплив та доступ до ресурсів, надаючи ресурси та послуги другому світові. Відповідний поділ світу на два табори, що протистоять один одному, загострює питання торговельних воєн, додаючи до управління міжнародними ланцюгами постачання українських фірм необхідність враховувати можливість застосування дискримінаційних обмежень з боку конкуруючих держав та додаткові витрати на зміну логістичних маршрутів чи інвестиції у безпеку перевезень внаслідок можливих терористичних атак. Найгіршим з точки зору українських міжнародних менеджерів є усвідомлення того, що російсько-українська війна не є апогеєм протистояння, після завершення якої швидко відновиться лібералізм у зовнішній торгівлі та відновляться господарські зв'язки між країнами світу, а навпаки – є лише початком тих геополітичних та глобальних економічних процесів, наслідки яких спричиняють спалахи воєнних конфліктів в різних частинах світу. За оцінками Світової організації торгівлі поділ світу на два ворогуючі блоки призведе до скорочення світової економіки на 5%, причому найбільш відчутним таке скорочення стане для країн, що розвиваються [12]. У середньому за період після вторгнення росії в Україну торгівля та обсяги прямих іноземних інвес-

тицій між двома блоками скоротилися приблизно на 12% і 20 % відповідно [13].

Враховуючи, що внаслідок війни обсяг зовнішньоекономічних операцій між Україною та Китаєм залишився у відносних показниках (15% зовнішньоторговельного обороту нашої країни) на довоєнному рівні, варто прогнозувати можливість подальшого погіршення умов, в яких функціонують міжнародні ланцюги постачання українських фірм, внаслідок значної залежності від китайського ринку та високої ймовірності подальшого загострення протистояння між США та їхніми європейськими союзниками, з одного боку, та Китаєм, росією та іншими китайськими союзниками – з іншого [4]. Зрозуміло, що таке політичне, в найкращому випадку, загострення буде супроводжуватися взаємними торговельними обмеженнями та санкціями, під які наша країна потраплятиме як союзник західних країн. Так, торговельні відносини між США та КНР значно погіршилися під час президентства Д. Трампа, коли його адміністрацією було запроваджено митні тарифи на дві третини китайського товарного імпорту [12]. Частка Китаю в імпорті США скоротилася на 8 процентних пунктів між 2017 і 2023 роками після загострення торговельної напруги, а за той самий період частка США в експорті Китаю впала приблизно на 4 відсоткові пункти [13]. Утім, незважаючи на це, обсяг товарообороту між двома цими країнами сягнув свого максимуму у 2022 році на тлі зацікавленості американських споживачів у відносно дешевих споживчих товарах китайського виробництва, а також зацікавленості китайського ринку в американській сільськогосподарській продукції та американських енергоносіях [12]. Водночас, експерти СОТ відзначили, що незважаючи на рекордні обсяги двосторонньої торгівлі між обома країнами, після початку російсько-української війни вона зростала повільніше на 31%, порівняно з липнем 2018 року [11,12]. В цілому, все більш чіткими стають тенденції повернення до протекціонізму, з запровадженням тимчасових обмежень щодо імпорту товарів, посиленням контролю за передачею технологій та рухом капіталів, а також більшою увагою до руху робочої сили між країнами світу. Що стосується України, то можна по-

бачити (Рис.3), що основним ринком експорту продукції українських підприємств залишався Китай у 2021 році (обсяг поставок на понад 8 млрд доларів США), і водночас Китай був лідером за поставками імпоротної продукції на український ринок (див. Рис. 4) [9]. І якщо внаслідок війни експортні поста-

вки української продукції до КНР скоротилися з 8 млрд доларів до 2,5 млрд доларів, то імпорт китайської продукції постраждав значно менше, завдяки чому китайські виробники продовжували залишатися найбільшими постачальниками продукції на внутрішній ринок України й в 2022 році [9].

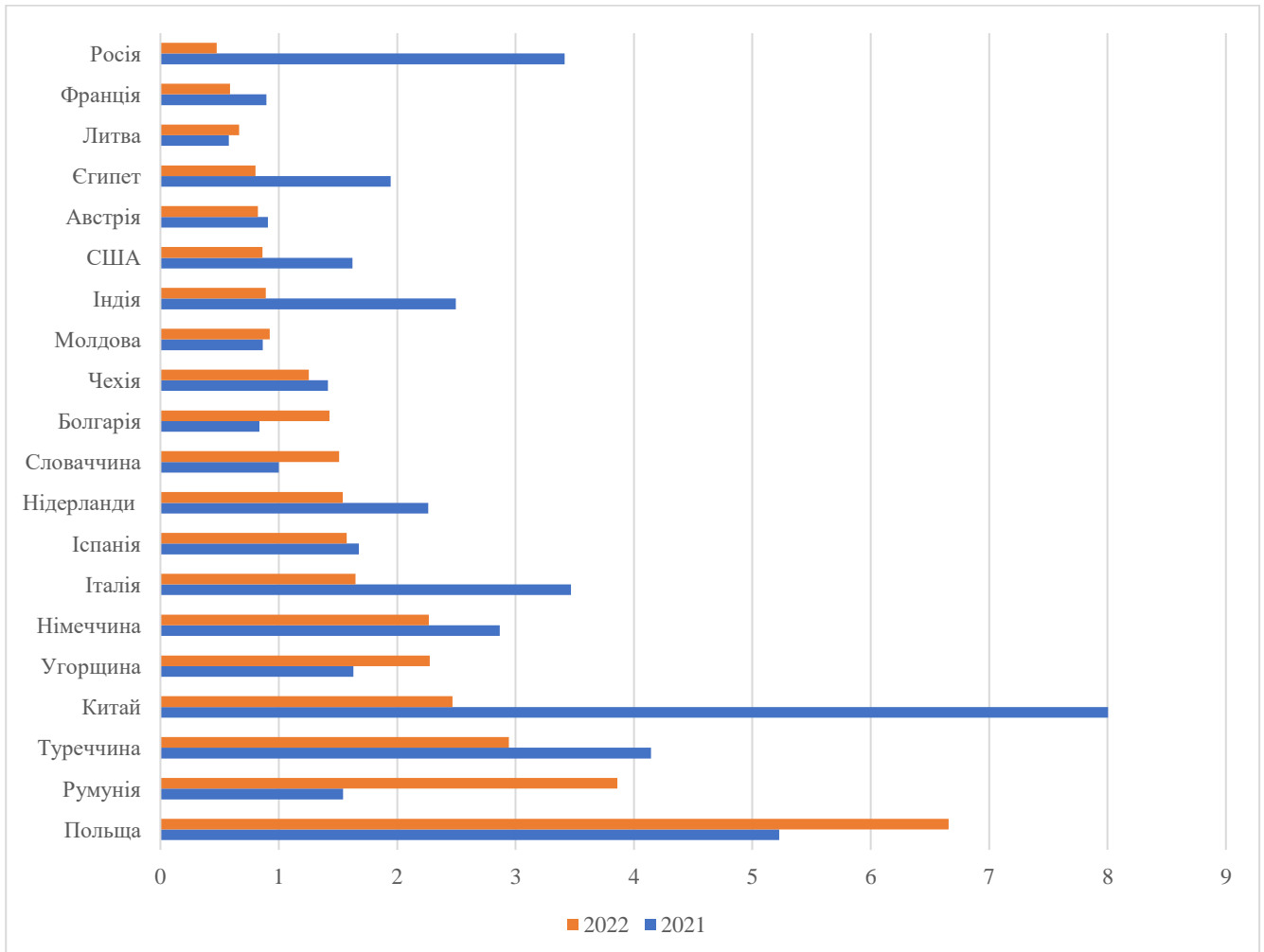

Рис. 3. Двадцять найбільших країн-імпортерів продукції українських підприємств, млрд доларів США

Джерело: створено за [9]

Що стосується інших країн, чия продукція імпортувалася на український ринок, то тут найбільш помітне зростання відбулося в двосторонній торгівлі з Польщею та Туреччиною, що у випадку з Польщею скоротило вигідне для України позитивне saldo зовнішньоторговельного балансу, а у випадку Туреччини спричинило зміну торгового балансу на користь цієї країни.

Найбільшим наслідком війни, з точки зору торгівлі, стало зростання цін на товари (в першу чергу на сільськогосподарську продукцію, продукцію металургії та енерго-

ресурси) та зменшення купівельної спроможності національних валют. До початку повномасштабної війни основні логістичні маршрути експортних поставок українських підприємств забезпечувалися морським транспортом, у той час як лише 25% імпортованих товарів потрапляли до нашої країни через морські порти [14]. На третій рік війни морські перевезення поступово відновилися, хоча паралельно з ними збільшилася частка перевезень вантажів річковим транспортом і спостерігається стійка тенденція зростання обсягів автомобільних

перевезень (наприкінці 2022 року на нього припадало 75% міжнародних транскордонних перевезень) [14]. Що стосується залізничного транспорту, то на заваді зростанню обсягів перевезень до Європи постали різні стандарти залізничної колії з відповідною різницею у вантажопідйомності товарних вагонів, що у багатьох випадках вимагає не лише заміни колісних пар з відповідною втратою часу на прикордонних пунктах пропуску, але й перевантаження товарів. Більш успішною виявилася практика мультимодальних перевезень, коли автомобіль-

ний транспорт доставляється залізничним транспортом до тих іноземних прикордонних станцій, куди заходить широка колія українського стандарту, а звідти транспорт продовжує рухатися автомагістралями, завдяки чому скорочується час простою вантажів на автомобільних пунктах пропуску. Це особливо важливо, оскільки сухопутні кордони з Європейським Союзом стали основними маршрутами українського експорту.

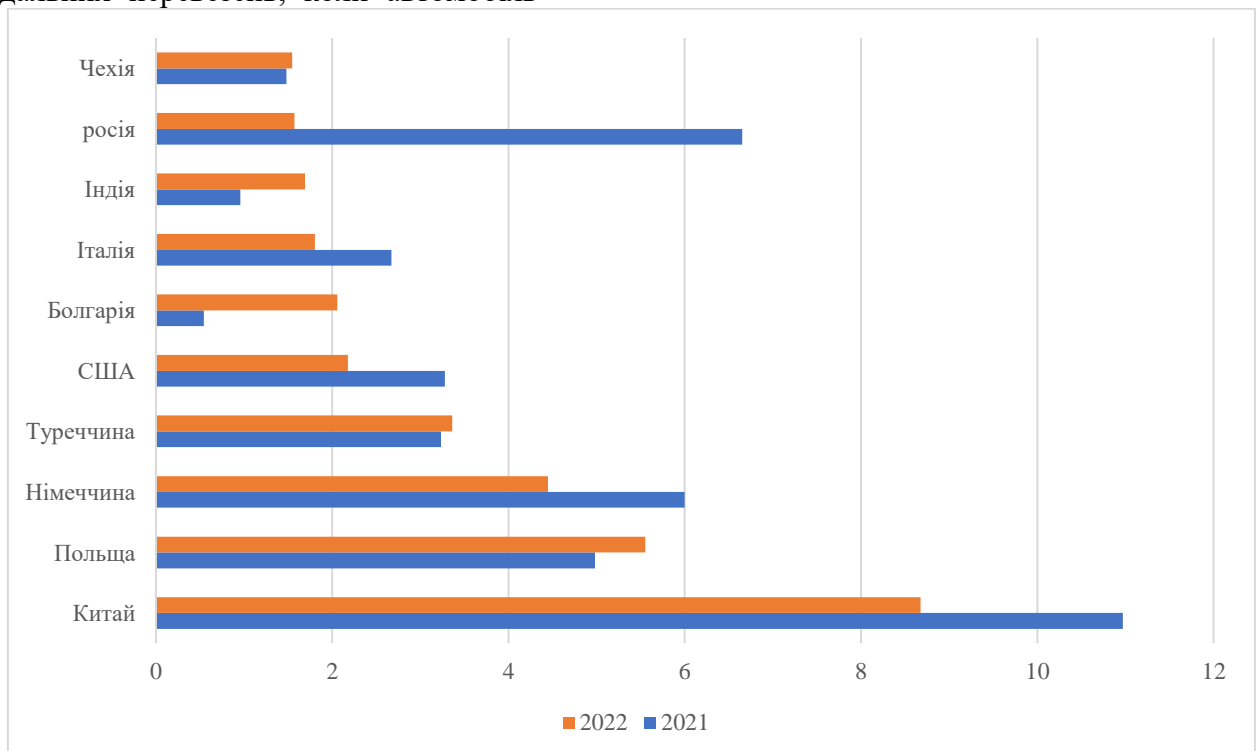

Рис. 4. Десять найбільших країн-постачальників (експортерів) продукції на український ринок, млрд доларів США

Джерело: створено за [9]

Іншим фактором, що впливає на зовнішньоекономічну діяльність українських підприємств та управління ланцюгами постачань, стало зростання тарифних ставок на вантажні перевезення усіма видами транспорту. Ця тенденція почала формуватися ще під час пандемії COVID-19, проте з початком російсько-української війни зростання тарифів на фрахт значно прискорилося [15]. Причинами цього є запровадження санкцій проти країни-агресора (росії), зокрема щодо поставок енергоносіїв на ринки Європи та Північної Америки, заборона польотів цивільної авіації над територією російської федерації та Білорусі, напади на

цивільні судна з боку єменських хуситів в Червоному морі та підвищення небезпеки мореплавства у Чорному морі та гирлі Дунаю внаслідок мінування морської акваторії та повітряних ударів з боку росії [16]. Ще однією, не менш важливою причиною стало зростання обсягів перевезень вантажів між Європою та Азією та дефіцит інфраструктурних потужностей морських портів з їхньої обробки. Так, у передвоєнному 2021 році залізницею на захід із Китаю до Європи було відправлено 1,5 мільйона контейнерів вантажів [17]. Якщо обсяги, що перевозилися контейнерними залізницями, додати до попиту на морські вантажні переве-

ження на лінії Азія-Європа, то це навіть в мирний час означало б збільшення на 5–8% й без того перевантаженого морського торговельного маршруту [17].

Порушений доступ до ринків України, а також ускладнення транспортування вантажів до країн Центральної Азії, стає особливо гострою проблемою для швидкопсувних товарів, що спричиняє їхній перерозподіл на інші ринки країн ЄС, спричиняючи зростання конкуренції та зниження цін. Українські фірми впродовж 2022-2023 років отримали унікальний шанс доступу на спільний ринок ЄС без додаткових мит та обмежень, що є безпрецедентною практикою, хоча й тимчасовою. Очевидно, що найближчим часом під тиском національних виробників уряди європейських країн будуть вимагати повернення тих тарифних та нетарифних обмежень у зовнішній торгівлі з Україною, що визначалися положеннями Угоди про асоціацію, а це створить додаткові виклики для міжнародного менеджменту українських підприємств.

Ще одним перспективним для українських підприємств зовнішнім ринком, на який вплинула російсько-українська війна, є ринок Туреччини, що протягом останніх десятиліть демонстрував непогану динаміку зростання, яка утім змінилася ознаками передкризового стану останнім часом, не в останню чергу через популістську урядову політику та значне зростання державних витрат і періодичні хвилі девальвації національної валюти. Важливо зазначити, що Туреччина належала до тих країн, з якою Україна зберігала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. У 2021 році обсяг зовнішньоторговельного обороту між двома країнами сягнув 7,4 млрд доларів США, причому Туреччина імпортувала з України товарів та послуг на суму 4,5 млрд доларів, а Україна імпортувала турецької продукції на 2,9 млрд доларів [18].

У 2022 році обидві країни уклали угоду про запровадження режиму вільної торгівлі (ратифіковану у серпні 2024 року), що було вигідним для турецьких експортерів будівельних матеріалів, машин та обладнання, хімічної продукції та текстилю, з одного боку, а також українських експортерів сільськогосподарської продукції (зерно та со-

няшникове олія), металопродукції та сталі – з іншого боку [18]. Відповідно до оцінок турецького Інституту статистики у 2021 році 13% турецьких потреб у пшеничному збіжжі задовольнялося за рахунок українського імпорту [18].

Внаслідок війни відбулося зростання обсягів поставок продукції українських підприємств на турецький ринок з одночасним скороченням експорту турецької продукції та послуг (особливо будівельних) в Україну. Обсяг зовнішньої торгівлі між двома країнами зріс із 7,4 мільярда доларів США у 2021 році до 7,6 мільярда доларів у 2022 році [19]. У той же час експорт Туреччини зафіксував зростання на 11 відсотків з 2,9 мільярда доларів у 2021 році до 3,22 мільярда доларів у 2022 році [18]. З початком російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, український імпорт до Туреччини скоротився з 423 мільйонів доларів у березні на 60 відсотків до 102 мільйонів доларів у квітні [18]. Так само обсяг турецького експорту склав 242 мільйони доларів у лютому та 46 мільйонів доларів у березні 2022 року [18]. У квітні 2022 року ця цифра повернулася до 113 мільйонів доларів [18].

Утім, поставки турецької продукції до нашої країни зросли вже у липні до 268 мільйонів доларів та сягнули 273 мільйонів доларів у серпні, 336 мільйонів доларів у вересні та жовтні, 404 мільйонів доларів у листопаді та 576 мільйонів доларів у грудні 2022 року [18]. За підсумками першого року російсько-української війни Туреччина вперше зафіксувала позитивне сальдо торгівлі з Україною [18]. Не в останню чергу позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Туреччини з Україною було пов'язано з оборонною угодою між двома країнами, підписаною у лютому 2022 року, завдяки якій Туреччина отримала можливість експортувати в Україну безпілотники та інше військове обладнання, а також отримала замовлення на будівництво трьох корветів для українських ВМС. Що стосується українського експорту до Туреччини, то незважаючи на падіння його обсягів до 368 млн доларів США у жовтні, вже до кінця року він відновився і зріс до 435 мільйонів доларів США у грудні 2022 року [18].

Аналізуючи структуру експортної продукції українських підприємств (див. рис. 5), варто відзначити, що перші п'ять позицій у вартісному вираженні припадали у 2021 та 2022 роках на суто сировинні товари, зокрема кукурудзу, соняшникову олію, залізну руду, пшеницю та насіння рапсу. Така структура експорту, на жаль, свідчить про те, що українська економіка все більше набуває ознак аграрно-індустріальної у світовому розподілі праці, що на тлі стрімкої індустріалізації країн Південної Америки та частини країн Африки посилює ризики для національних підприємств-експортерів через низьку додану вартість продукції та ймовірність заміщення українського експорту конкуруючими товарами чи товарами-субститутами. Враження про сировинний характер експортних товарних потоків ще більш посилюється після співставлення їх зі структурою імпорту: до найважливіших (у вартісному вираженні) закордонних товарів, окрім палива, вугілля та газоподібних вуглеводнів, потрапляють виключно високотехнологічні товари з високою доданою вартістю: від автомобілів та телефонів до ІТ-обладнання, мінеральних добрив та медич-

них препаратів). На підставі представлених даних (Рис.6) можна також зробити цікавий висновок про те, як «довга» російсько-українська війна (з моменту окупації частини районів Донецької та Луганської областей росіянами у 2014 році) вплинула на структуру національної економіки, зокрема її паливно-енергетичного сектора. З країни, яка у 2010-х роках розглядала вугледобувну галузь як одну з основ національного господарства і навіть експортувала у незначних обсягах вугілля Україна перетворилася на нетто-імпортера вугільної продукції. Сьогодні подібні тенденції простежуються з гірничо-металургійним комплексом після втрати потужностей у Маріуполі, Запорізького залізничного комбінату, проблем з енергопостачанням металургійних підприємств частка експорту залізної руди, напівфабрикатів чавунних та сталевих виробів, виробів з чавуну та сталі помітно скоротилася у 2022 році. Окрім втрати перелічених вище потужностей тут додалися проблеми з логістикою, оскільки традиційно більша частина металопродукції постачалася через порти Азовського та Чорного морів

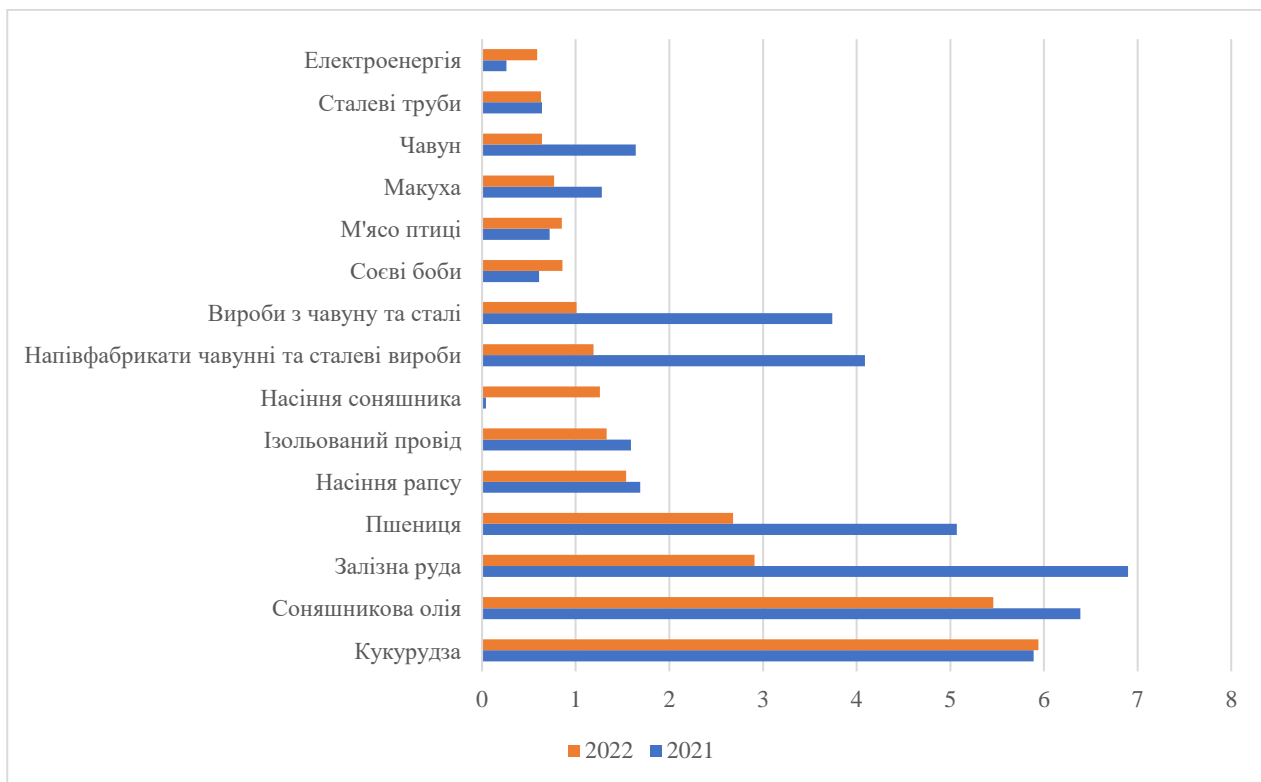

Рис. 5. П'ятнадцять найважливіших експортних товарів українських підприємств, млрд доларів США

Джерело: створено за [9]

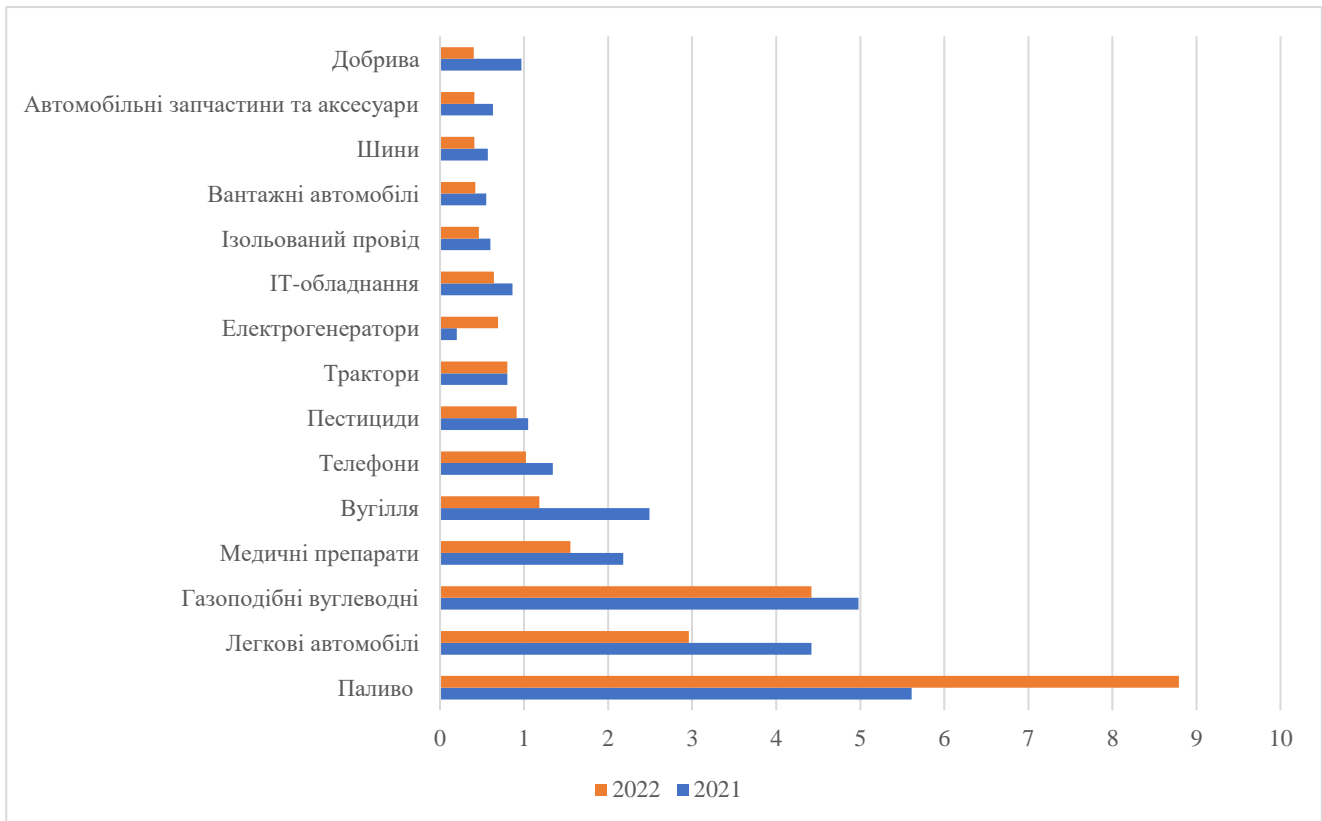

Рис. 6. П'ятнадцять найважливіших товарів, що імпортуються українськими підприємствами з-за кордону, млрд доларів США

Джерело: створено за [9]

Окрім перелічених вище негативних наслідків війни, на зовнішньоекономічну діяльність українських підприємств вкрай негативний вплив спричинили валютні обмеження та значна девальвація національної валюти, причому останній фактор співпадає у часі зі зростанням інфляційного тиску на більшість валют світу та скороченням їх купівельної спроможності. Протягом першого півріччя війни був запроваджений фіксований валютний курс у 29 грн/долар США, а також заборонено закордонні трансакції в іноземній валюті. Пізніше, фіксований валютний курс було скасовано, проте навіть незважаючи на значні обсяги макрофінансової допомоги і позитивний платіжний баланс відбулася подальша ревальвація національної валюти, до 45 грн/євро та приблизно 42 грн/долар США. Хоча з точки зору теорії відносного паритету валютних курсів більш слабка валюта створює переваги для експортерів на валютних ринках, проте ця перевага нівелюється у випадку, коли процеси девальвації валютного курсу є тривалими у часі, а отже отримані в інозем-

ній валюті та конвертовані у національну валюту доходи від зовнішньоекономічної діяльності скорочуються з точки зору купівельної спроможності гривні. Це актуалізує питання організування міжнародними фірмами реінвойсингових центрів та хеджування валютних ризиків з урахуванням негативної динаміки валютообмінних курсів всередині країни [20]. Скорочення доходної частини державного бюджету, зокрема внаслідок зменшення валютних надходжень від експорту, у найближчій перспективі загрожують погіршенням стану платіжного балансу. Наслідки цього проявляються вже сьогодні у вигляді загрози дефолтів України за своїми зовнішніми зобов'язаннями. Хоча уряду вдалося домовитися про реструктуризацію боргових виплат, проте сама економічна та воєнна ситуація в країні підвищує ризики запозичення для корпоративного сектору нашої країни, зменшуючи число інвесторів та знижуючи надійність цінних паперів, емітованих українськими підприємствами.

Висновки. Для українських підприємств та української економіки зовнішня торгівля залишається основним джерелом отримання інноваційних та високотехнологічних товарів, а також забезпечення валютних надходжень. Запровадження торговельних обмежень та фрагментація торговельних зв'язків, посилення тяжіння країн до протекціонізму зменшує приріст ефективності від міжнародної спеціалізації країн, послаблює конкуренцію та обмежує ефекти масштабу при виробництві та продажу товарів, а також ускладнює проведення зовнішньоекономічних операцій українськими фірмами, створюючи перешкоди для функціонування налагоджених міжнародних ланцюгів постачання. Також варто розуміти, що внаслідок російсько-української війни українські підприємства отримали безпрецедентні преференції у зовнішній торгівлі з Європейським Союзом та Великою Британією: маючи угоди про вільну торгівлю обидва міжнародні партнери пішли далі і скасували всі мита та обмеження в торгівлі з Україною. Такі дії з точки зору Світової організації торгівлі виходять за межі того, що було необхідно для забезпечення вільної торгівлі, оскільки додаткові преференції не передбачені в угодах, які її встановлюють, а отже багатьма іноземними експертами не вважаються необхідними для її створення, оскільки подібне скасування мит та інших обмежень мало б поширювалося на всіх членів СОТ. У заяві G7, ЄС та інших організацій такі дії на підтримку України» пояснюються питаннями національної безпеки, проте ці преференції зберігатимуть тимчасовий характер і по їх завершенні українські фірми мають бути готовими зустрітися з більш жорсткою конкуренцією та обмеженнями, аніж було доти. Негативний вплив на зовнішньоекономічну діяльність спричинять валютно-фінансові ризики (девальвація національної валюти та ускладнення доступу до фінансових ресурсів на зовнішніх ринках), а також зростання витрат на виробництво продукції українськими фірмами внаслідок воєнних витрат, дефіциту робочої сили, удорожчання енергоресурсів, проблем з постачанням енергії та складностей організації логістичних ланцюгів як всередині країни, так і за кордоном.

Література

1. Paryan P., Hashfi M. Unveiling the Impacts of the Russia Ukraine War on International Trade: A Systematic Literature Review. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan*. 2023. 11(2), 371-382.
2. Simakhova A.O. The Impact of the War on Ukraine's Foreign Trade. *Economy of Industry*. 2024. 1(105), С. 5-15. Retrieved from <http://ojs.econindustry.org/index.php/ep/article/view/295/351>
3. Талах В., Талах Т. Форс-мажорні обставини як аналітичний фактор статистичного дослідження зовнішньої торгівлі України (експорт). *Економічний форум*. 2022. 1(4). С. 167-176.
4. Гапак Н, Бойко Я., Алмашій Я., Сіреті Е. Вплив війни на зовнішню торгівлю України. *Věda a perspektivy*. 2023. № 8(27). С. 9-20.
5. Ксендзук В.В., Власюк Т.О., Сергієнко І.Г. Оцінка впливу наслідків війни на розвиток зовнішньої торгівлі товарами на урбанізованих територіях України. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №3(105). С. 51-58.
6. Вербицька Г. Про вплив війни на динаміку експорту України. *Вісник Львівського національного університету. Серія економічна*. 2023. №64. С. 57-67.
7. Darvas, Z. and Martins, C. The impact of the Ukraine crisis on international trade, Working Paper. 2022. Bruegel Retrieved from <https://www.bruegel.org/system/files/2022-12/WP%2020.pdf>
8. Steinbach, S. The Russia-Ukraine war and global trade reallocations. *Economics Letters*. 2023. Vol 226. 11075 <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2023.111075>
9. Державна митна служба. Відкриті дані. Бізнес-розвідка. Retrieved from <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/>.
10. The Centre of Economic Policy Research. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/trade-war-and-reconstruction>
11. Ossa, R. (2023). One year of war in Ukraine. What has been the impact on global trade. *World Trade Organization*. Retrieved from https://www.wto.org/english/blogs_e/ce_ralph_ossa_e/bl_og_ro_23feb23_e.htm
12. Blenkinsop, P. (2024). Global trade rift widening as Ukraine war passes two-year mark. Retrieved from <https://www.reuters.com/markets/global-trade-rift-widening-ukraine-war-passes-two-year-mark-2024-02-22/>
13. Gopinath, G. Geopolitics and its Impact on Global Trade and the Dollar. *International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/05/07/sp-geopolitics-impact-global-trade-and-dollar-gita-gopinath>
14. Matuszak, S. (2023). A year of war in Ukraine's foreign trade. *Centre for Eastern Studies*. Retrieved from <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-08/a-year-war-ukraines-foreign-trade>
15. How the war in Ukraine is affecting international trade and emerging economies. *Centre for*

the Promotion of Imports from developing countries. Retrieved from <https://www.cbi.eu/news/how-war-ukraine-affecting-international-trade-and-emerging-economies>

16. Global trade declines, Middle East conflict without acute impact on trade. *Kiel Institute for the World Economy*. Retrieved from <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/global-trade-declines-middle-east-conflict-without-acute-impact-on-trade/>

17. Ukraine war's impact on trade and development. *United Nations Conference for Trade and Development*. Retrieved from <https://unctad.org/news/ukraine-wars-impact-trade-and-development>

18. The Impact of the Russia-Ukraine War on Türkiye's Foreign Trade. *Insight Turkey*. Retrieved from <https://www.insightturkey.com/articles/the-impact-of-the-russia-ukraine-war-on-turkiyes-foreign-trade>

19. The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. *European Commission*. Retrieved from https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/impact-war-ukraine-global-trade-investment_en

20. Бардась А.В., Бойченко М.В., Дудник А.В., Богач К.С., Казимиренко О.В. Тенденції управління ланцюгами постачань в умовах глобалізації. *Економічний простір*. 2017. № 121. С. 144-167.

References

1. Paryan, P., Hashfi, M. (2023). Unveiling the Impacts of the Russia Ukraine War on International Trade: A Systematic Literature Review. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan*. 11(2), 371-382.

<https://doi.org/10.37641/jimkes.v11i2.2044>

2. Simakhova, A.O. (2024). The Impact of the War on Ukraine's Foreign Trade. *Economy of Industry*, 1(105), S. 5-15. URL: <http://ojs.econindustry.org/index.php/ep/article/view/295/351>

3. Talakh, V., & Talakh, T. (2022). Forsmazhorni obstavyny iak analitychnyi faktor statystychnoho doslidzhennia zovnishnoi torhivli Ukrainy(eksport). *Ekonomichnyi forum*. 1(4), S. 167-176.

4. Hapak, N, Boiko, I., Almashii, I., & Siheti, E. (2023). Vplyv viiny na zovnishniu torhivliu Ukrainy. *Věda a perspektivy*, 8(27), 9-20.

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-8\(27\)-](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-8(27)-)

5. Ksendzuk, V.V., Vlasiuk, T.O., & Serhiienko, I.H. (2023). Otsinka vplyvu naslidkiv viiny na rozvytok zovnishnoi torhivli tovarami na urbanizovanykh terytoriiakh Ukrainy. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, №3 (105). S. 51-58.

[https://doi.org/10.26642/ema-2023-3\(105\)-51-58](https://doi.org/10.26642/ema-2023-3(105)-51-58)

6. Verbytska, H. (2023). Pro vplyv viiny na dynamiku eksportu Ukrainy. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Serii ekonomichna*, (64), 57-67.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.30970/ves.2023.64.0.6404>

7. Darvas, Z. and C. Martins The impact of the Ukraine crisis on international trade, Working Paper. 2022. Bruegel. Retrieved from

<https://www.bruegel.org/system/files/2022-12/WP%2020.pdf>

8. Steinbach, S. (2023) The Russia-Ukraine war and global trade reallocations. *Economics Letters*, Vol 226. 11075

<https://doi.org/10.1016/j.econlet.2023.111075>

9. Derzhavna mytna sluzhba. Vidkryti dani. Biznes-rozvidka. Retrieved from <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/>.

10. The Centre of Economic Policy Research. Retrieved from <https://cepr.org/voxeu/columns/trade-war-and-reconstruction>

11. Ossa, R. (2023). One year of war in Ukraine. What has been the impact on global trade. *World Trade Organization*. Retrieved from https://www.wto.org/english/blogs_e/ce_ralph_ossa_e/blog_ro_23feb23_e.htm

12. Blenkinsop, P. (2024). Global trade rift widening as Ukraine war passes two-year mark. Retrieved from <https://www.reuters.com/markets/global-trade-rift-widening-ukraine-war-passes-two-year-mark-2024-02-22/>

13. Gopinath, G. Geopolitics and its Impact on Global Trade and the Dollar. *International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/05/07/sp-geopolitics-impact-global-trade-and-dollar-gita-gopinath>

14. Matuszak, S. (2023). A year of war in Ukraine's foreign trade. *Centre for Eastern Studies*. Retrieved from <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-08/a-year-war-ukraines-foreign-trade>

15. How the war in Ukraine is affecting international trade and emerging economies. *Centre for the Promotion of Imports from developing countries*. Retrieved from <https://www.cbi.eu/news/how-war-ukraine-affecting-international-trade-and-emerging-economies>

16. Global trade declines, Middle East conflict without acute impact on trade. *Kiel Institute for the World Economy*. Retrieved from <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/global-trade-declines-middle-east-conflict-without-acute-impact-on-trade/>

17. Ukraine war's impact on trade and development. *United Nations Conference for Trade and Development*. Retrieved from <https://unctad.org/news/ukraine-wars-impact-trade-and-development>

18. The Impact of the Russia-Ukraine War on Türkiye's Foreign Trade. *Insight Turkey*. Retrieved from <https://www.insightturkey.com/articles/the-impact-of-the-russia-ukraine-war-on-turkiyes-foreign-trade>

19. The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. *European Commission*. Retrieved from https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/impact-war-ukraine-global-trade-investment_en

20. Bardas, A.V., Boichenko, M.V., Dudnyk, A.V., Bohach, K.S., & Kazymyrenko, O.V. (2017). Tendensii upravlinnia lantsuhamy postachan v umovakh hlobalizatsii. *Ekonomichnyi prostir*, (121), 144-167.

IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL MANAGEMENT

M. V. Boichenko, D.E., Professor, Dnipro University of Technology,

A. V. Dudnyk, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Dnipro University of Technology,

M. O. Boiarkin, Post-graduate Student, Dnipro University of Technology,

M. A. Molodan, Master, Dnipro University of Technology

Methods. During the research, a set of general scientific methods of cognition were used, in particular methods of analysis and synthesis – to study the influence of force majeure circumstances on foreign economic activity; analysis of dynamic series – when determining the directions of changes in the structure of foreign trade by product groups and main supply markets, induction – for determining methods of managing international supply chains depending on the state of trade and payment balances.

Results. The article defines the main geographical regions to which the products of Ukrainian manufacturers are exported, as well as those that serve as a source of import trade flows for Ukraine. The ratings of the countries with the largest share of imports of Ukrainian-made products, as well as the largest supplier countries that export their goods to the Ukrainian market, are presented. The most important export goods of Ukrainian enterprises have been determined, and a list of goods imported by Ukrainian enterprises from abroad has been provided. A comparison of the structure of export and import on the Ukrainian market was made, taking into account the impact of Russian aggression on the foreign economic activity of enterprises.

Novelty. The nature of the impact of the Russian-Ukrainian war on the global supply chains of Ukrainian enterprises, as well as on the state of international trade, is determined. The assessments of Ukrainian and foreign experts regarding the impact of Russian aggression on the fragmentation of the world market and the strengthening of protectionist tendencies on the part of national governments are summarized. It is demonstrated how the division of countries into several camps, described in particular by the concept of a «bipolar world», will affect the management of international supply chains of Ukrainian firms.

Practical value. Recommendations are offered for Ukrainian enterprises regarding the implementation of foreign economic activities taking into account the risks of martial law.

Keywords: international management, foreign economic activity, force majeure, international trade, management of international supply chains, international logistics.

Надійшла до редакції 14.08.24 р.